

УДК 343.213.1

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-3

Воробей Петро Адамович,
доктор юридичних наук, професор,
віце-президент НАН ВО України,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-2470-1920

РОЛЬ І МІСЦЕ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ В ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАКАХ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

У статті приділяється увага питанням ролі і місця предмета злочину в об'єктивних ознаках складу злочину. Аналізується дискусія вчених з приводу взаємозв'язку предмета і об'єкта злочину, а також співвідношення понять-предмет злочину і об'єкта кримінально-правової охорони. Доведено, що предмет і об'єкт злочину різні за своєю юридичною природою та сутністю, і мають різне кримінально-правове значення. Досліджується вплив предмета злочину через призму зміни суспільних відносин. Предмет злочину може бути знищений, пошкоджений, або втратити свої певні властивості або цінність і навпаки, при вчиненні злочину він залишається незмінним. Певна дія не може існувати ізольовано сама по собі. Вона належить власнику і виконує своє безпосереднє призначення або виконує якусь функцію, а отже щодо неї існують відповідні суспільні відносини. Загальною методологічною основою співвідношення предмета і об'єкта злочину є діалектика суті і явища. Доведено, що сам по собі предмет злочину існувати не може, а може залишатися лише як матеріальна або нематеріальна річ. Проаналізовано можливість визначення предмета злочину сукупністю сторін та властивостей суспільних відносин. З'ясовано взаємозв'язок предмета злочину з об'єктивною стороною злочину. Доказано, що саме предметом визначається вибір способу і знарядь впливу на предмет злочину. Однак, не всі способи впливу на предмет злочину визначаються злочинними, а лише ті, які загрожують і заподіють об'єкту істотну шкоду.

Ключові слова: предмет злочину, об'єктивні ознаки, співвідношення понять, взаємозв'язок, об'єкт кримінально-правової охорони, суспільні відносини, отождошення предмета і об'єкта злочину, фізична сутність предмета, документ, спосіб і знаряддя впливу на предмету.

Vorobey Petro. The role and place of the subject of the crime in the objective signs of the composition of the crime

The article paid attention to the role and place of the subject of a crime in objective signs of the crime. The discussion of scientists regarding the interconnection of the subject and object of a crime, as well as the ratio of concepts of crime and object of criminal law, is analyzed. It is proved that the subject and object of the crime are different in its legal nature and essence, and have a different criminal-law. The influence of the subject of a crime through the prism of changing social relations is investigated. The subject of a crime can be destroyed, damaged, or lose their certain properties or value and vice versa, when committing a crime it remains unchanged. Certain action can not exist isolated by itself. It belongs to the owner and carries out its direct purpose or performs some function, and therefore there are relevant social relations. The general methodological basis of the ratio of the subject and the object of the crime is the dialectic of the essence and phenomenon. It is proved that in itself, the subject of a crime can not exist, and may only remain as a material or intangible thing. The possibility of determining the subject of a crime with a collection of parties and the properties of social relations is analyzed. The interconnection of the subject of a crime with the objective side of the crime is clarified. It is proved that the subject is determined by the choice of the method and tools of affecting the crime. However, not all ways of influencing the crime are determined by criminal, but only those that threaten and cause an object of essential harm.

Key words: subject of crime, objective signs, relationships of concepts, interconnection, object of criminal protection, social relations, identification of the subject and object of crime, physical nature of the subject, document, method and instrument of influence on the subject.

Досліджуючи суть і зміст суспільних відносин (об'єкту), предмет злочину є сукупністю його сторін і властивостей. В науці кримінального права вже давно ведеться дискусія щодо взаємозв'язку предмета і об'єкта злочину і немає однозначної відповіді на питання, чи є предмет обов'язковою ознакою складу злочину або лише факультативною його ознакою.

Важливо визначити роль і місце предмета злочину, його взаємозв'язок і співвідношення з об'єктивною стороною злочину. В юридичній літературі довгий час спостерігаються різні точки зору віднесення предмету злочину до об'єкту чи до об'єктивної сторони. Різноманітні точки зору вчених призвели до того, що погляди на предмет злочину і його співвідношення з об'єктом кримі-

нально-правової охорони можна визначити двома різновидами. Одні вчені вважають що предмет і об'єкт злочину тотожні, стверджуючи, що безпосередній об'єкт злочину і є предметом, на який впливають при вчиненні злочину [1, с. 141-143].

Нині вчені вважають (більшість криміналістів України та багато зарубіжних вчених), що предмет злочину є своєрідним субстратом суспільної відносини, який існує з приводу цього предмета [2].

На наш погляд, слід підтримати точки зору більшості вчених, оскільки предмет злочину є сукупністю властивостей об'єкту злочину, матеріальним субстратом суспільної відносини (об'єктом злочину).

Не можна ототожнювати предмет злочину з його об'єктом, оскільки предметом злочину є речі матеріального світу, тобто матеріальні об'єкти або істоти. Вони мають матеріальне вираження (вагу, колір, вартість, конкретне найменування тощо), тоді як об'єкт злочину є суспільним зв'язком, різноманітними відносинами між людьми. В свою чергу останні мають структуру, яка складається із суб'єктів суспільних відносин, охороняючими законом інтересами, соціальним зв'язком між ними та матеріальними чи не матеріальними речами з приводу яких існують ці відносини. Як бачимо, ототожнювати предмет і об'єкт злочину є не тільки юридичною та науковою помилкою, але й відсутністю формальної логіки стосовно цих понять.

Коли ми говоримо про предмет, то звичайно, маємо на увазі якусь конкретну річ. Об'єкт в свою чергу, це суспільні відносини з приводу конкретної речі (купівля-продаж, дарування, оренда, спадщина, арешт, лізинг тощо). Специфіка цих двох явищ не дозволяє їх ототожнювати. Вони не тільки різні за своєю юридичною природою та сутністю, але й мають різне кримінально-правове значення.

За своєю юридичною природою і суттю об'єкт злочину являє собою суспільне явище. Він (об'єкт) може існувати лише в суспільстві або в іншому місці, але мати відношення до суспільства (охорона довкілля, забезпечення безпеки виробництва, незаконне втручання в роботу ЕОМ, господарська діяльність, фінансово-кредитна система тощо). Суспільні відносини, як бачимо, неможливі в якійсь іншій площині і суспільство неможливе без цих відносин. Без цієї суспільної природи і суспільної суті такі суспільні відносини нічого цінного не мають і ні в чому іншому не проявляються.

Фізична сутність предмета злочину є за своєю природою в основному матеріальним вираженням результату людської праці.

Як зазначалося вище, в структурі суб'єктів суспільних відносин існують речі матеріального світу, на які затрачена людська праця і у зв'язку з якими вони існують. Так ось, предмет злочину і є цією матеріальною річчю. Така матеріальна річ перетворюється на предмет злочину якщо стосовно неї вчиняються незаконні дії. Це ще раз підтверджує тезу про те, що предмет і об'єкт злочину далекі від тотожності.

В природі людського спілкування виникає дуже багато суспільних відносин, які характеризуються в основному стабільністю свого існування, певною постійністю, однак вони у багатьох випадках змінюються або взагалі перестають існувати. Таких прикладів безліч, а тому немає потреби їх аналізувати. Якщо відбуваються зміни в суспільних відносинах, то вони завжди носять суспільний характер. А ось предмет злочину може бути змінений лише у своїй фізичній формі, речовій суті. Його можна знищити або пошкодити лише фізично. Суспільна шкода заподіюється пошкодженням предмету злочину тільки через зміну суспільних відносин, які існують з його приводу.

Шкода, заподіяна предмету посягання, може бути усунена або відшкодована за винятком злочинів проти особи. Речі матеріального світу можна відновити, замінити або відшкодувати їх вартість. Але є випадки у судовій і слідчій практиці, коли труднощі в усуненні шкоди, заподіяної предмету злочину, виникають у разі знищення унікальної або індивідуальної речі.

За загальним правилом заподіювана об'єкту шкода не може бути відшкодованою або її відшкодування надзвичайно складне. Серед таких прикладів слід назвати шкоду, заподіяну здоров'ю, честі, гідності, статевій свободі, статевій недоторканості тощо. Від заподіяння шкоди можуть постраждати інтереси держави, правосуддя та деякі інші суспільні відносини.

Злочин може заподіяти майнову шкоду, яку можна відшкодувати. Однак можуть бути заподіяні інші види шкоди (фізична, політична, моральна), які усунути або відшкодувати не можливо.

При вчиненні злочину предмет може змінювати свої властивості (пошкодження, знищення). Як стверджує Ф. Полячек річ не змінюється зі зміною суспільних відносин і суспільні відносини не змінюються зі зміною речі, яка є їх субстратом [3, с. 81]. Таке твердження не є переконливим, оскільки не може бути універсальним для всіх випадків впливу на предмет злочину. Звичайно, у деяких випадках річ не втрачає своїх властивостей, і наприклад, при викраданні майна, певна річ не втрачає своїх господарських цінностей і може

задовольняти потребу тієї особи, яка її викрала. Цього не можна сказати про знищення майна. Якщо майно знищити, то, відповідно, розриваються і відносини власності, які існували з його приводу. Але власник майна має право на відшкодування його вартості, хоча відносини власності щодо знищених речей не можуть бути відновленими. Як вже було сказано вище, предмет злочину не можна ототожнювати з суспільними відносинами (об'єктом), але їх протиставляти також не варто, адже предмет є матеріальним виразом суспільних відносин, їх відповідною властивістю.

Річ матеріального світу не може існувати ізольовано сама по собі. Вона обов'язково належить певному власнику, виконує певну господарську, або якусь іншу функцію, а значить, відносно неї існують відповідні суспільні відносини. Перебуваючи у зв'язку з об'єктом злочину, предмет у кожному випадку приймає новий вид, наділяється певними ознаками при конструюванні того чи іншого злочину. На цій підставі його не можна ототожнювати з об'єктом злочину. Він є самостійним відповідним юридичним поняттям. Відповіді на багато практичних питань дає якраз з'ясування суті об'єкта і предмета злочину і їх співвідношення між собою. Кожен матеріальний об'єкт має своє суспільне відношення з приводу якого воно виникло й існує. Суспільні відносини завжди виникають з приводу відповідних благ (матеріальні, нематеріальні) і припиняються, коли зникають ці блага (відносини).

Діалектика суті і явища є загальною методологічною основою співвідношення предмета і об'єкта злочину. У такому взаємозв'язку об'єкт є суттю взаємовідносин у суспільстві, а предмет є яскравим виразом і проявом цієї суті. Однак тут є свої особливості (відносність, якісність і річ). Не кожний раз при вчиненні злочину відбувається вплив на його предмет. Багато злочинів вчиняються впливом на інші сторони суспільних відносин, а тому вони можуть бути умовно названі безпредметними. Відносність речей полягає в тому, що вони не існують зовні від інших речей. Річ не може бути ізольована від відносин [4, с. 67]. Якісність речей і відносин полягає в тому, що річ не може бути віддільна від своїх якостей. Якісність речі означає також якісність відношення [5, с. 67]. Речова сутність відносин полягає в тому, що вони не можуть існувати зовні і незалежно від речей. Категорія, речі, властивості і відносин тісно пов'язані одне з одним і переходять з одного в інше [4, с. 175]. Вказані загальні філософські положення дають можливість виявити співвідношення і взаємозв'язок предмета і об'єкта злочину.

Суспільні відносини завжди існують з приводу матеріальних або духовних речей, а тому предмет злочину, як різновид речей, матеріальних або духовних об'єктів існує в певних суспільних відносинах. Сам по собі предмет злочину існувати не може, адже він може залишатися лише предметом, як матеріальною річчю. Разом з тим, є матеріальні предмети, які можуть знаходитись і власне знаходяться поза сферою суспільних відносин. У всесвіті таких матеріальних об'єктів безліч але людство (конкретна особа, суб'єкт) освоює лише ті його частини, властивості, можливості, які можуть бути перетворені на об'єкт діяльності маючи при цьому у своєму розпорядженні відповідні можливості. Безліч речей матеріального світу існують самі по собі і без втручання у їх існування людини, вони завжди залишаються у незмінному стані. Лише сфера людської діяльності перетворює такі речі для себе, для свого користування, якби зароджуючи при цьому існування суспільних відносин. І тільки через сферу людської діяльності такі речі можуть перетворюватися на предмет злочину.

Таким чином, слід зазначити, що предмет злочину є частиною об'єкта злочину і відокремлювати ці два поняття, на нашу думку, є необґрунтованим і неправильним. Суспільні відносини можуть змінитися при зміні відповідної речі або предмета, або взагалі перестати існувати. Як бачимо, тут об'єктивно існує тісний зв'язок між цими двома явищами. Впливаючи на певний предмет може бути заподіяна суспільно небезпечна шкода. При посяганні на фінансово-кредитну чи банківську систему, може бути заподіяна шкода господарській діяльності в частині переведення великої кількості грошової маси на рахунки в так звані «офшорні» зони, або ж зняття великих сум грошей готівкою і вивезення за кордон.

Неоднозначність зв'язку предмета злочину з об'єктом говорить про те, що він не завжди тотожний. Предмет злочину є сукупністю сторін і властивостей суспільної відносини, а тому в окремих випадках виявляється різними сторонами. Інколи це річ матеріального світу, а в деяких випадках предмет злочину є елементом суспільної відносини. У цьому полягає різновид зв'язків предмета і об'єкта злочину.

Предмет злочину є матеріальною (речовою) стороною суспільної відносини. Це можуть бути відносини власності, які існують з приводу відповідних речей (майна), відносини у сфері господарської діяльності (товари народного споживання, грошові кошти, інші матеріальні цінності тощо). Якраз предмет злочину є зв'язком між

суспільною віднощиною і об'єктом злочину. Тут йдеться мова про охоронювані законом суспільні інтереси і соціальним зв'язком між ними.

Деякі вчені вважають, що відношення предмету до об'єкта злочину може полягати в матеріальній умові існування суспільної віднощини. Предмет може бути об'єктивним суспільним виразом існуючої суспільної віднощини. І оскільки суспільні віднощини є віднощинами між людьми і під дією людей переходять в певні явища, то впливаючи на цих людей, злочинець може посягати на ці суспільні віднощини. У деяких випадках предметом злочину може бути тіло людини або її психіка (вбивство, тілесне ушкодження, шахрайство, опір працівникові правоохоронного органу тощо) [8, с. 85-86]. Але ніяких відмінностей тут немає, зважаючи на сутність цього зв'язку. Деякі вчені вважають третім видом зв'язку предмета з об'єктом форму закріплення суспільної віднощини (гроші, документи тощо) [9, с. 166].

Форма суспільної віднощини сама по собі не може бути суспільною віднощиною ні її стороною, а тому не може бути об'єктом злочину. Із зазначеного видно, що немає потреби встановлювати зв'язок між предметом, в яких закріплюються суспільні віднощини і об'єктом злочину.

Суспільні віднощини щодо грошей документів та інших речей полягають в тому, що останні є матеріальними об'єктами. Тобто вони є матеріальним виразом цих суспільних віднощин. У цьому випадку предмет і об'єкт злочину знаходяться у безпосередньому зв'язку. Однак такий взаємозв'язок не виключає самостійності предмета. У такій самостійності предмета злочину проявляється динаміка суспільного життя, зміна, виникнення або припинення суспільних віднощин. Як було зазначено вище, це завдяки наявності або відсутності предмету злочину.

Суспільні віднощини можуть часто змінюватися, в залежності від того у якому стані, стадії і належності знаходиться предмет. Наприклад, перехід предмету від одного володільця до іншого і навпаки.

Для теорії і практики має важливе кримінально-правове значення встановлення певної суспільної віднощини, яка є в даних умовах місця, часу і обставин у конкретному предметі, речі на момент вчинення злочину та встановлення конкретного предмету, впливаючи на який винна особа заподіяла шкоду об'єкту злочину. Наприклад, викрадене майном знаходилось (як законно отримане) на зберіганні відповідної установи чи організації.

Визнання предмета злочину сукупністю сторін та властивостей, в яких виявляються суспільні від-

носини, дає можливість з'ясувати взаємозв'язок предмета злочину із об'єктивною стороною. Деякі вчені вважають, що предмет злочину, на відміну від об'єкту, має значення лише як належність об'єктивної сторони деяких злочинів. Таку позицію підтримує професор Тихенко С.Н. у своїй роботі «Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогами документов». Піддано критиці і викликає заперечення відношення предмету злочину до об'єктивної сторони. Він зазначав: «Отрыв предмета от объекта посягательства и отнесение его к объективной стороне преступления нам представляется неправильным» [10, с. 17]. Однак критика таких поглядів не є достатньо обґрунтованою і послідовною.

У подібних злочинах одні й ті ж предмети називалися то предметом злочину, то знаряддям його вчинення, а тому предметом злочину відносили до об'єктивної сторони. Відсутність відповідних критеріїв та недостатнє дослідження проблеми приводило до змішування цих понять та явищ. Деякі вчені вважали, що документ завжди є предметом злочинного впливу. Але це не аксіома. Документ може бути як предметом злочину, наприклад при викраденні, а також може бути засобом вчинення злочину, наприклад, при шахрайстві, ухиленні від призову на строкову військову службу тощо. Якщо відповідний документ взаємозв'язаний з об'єктом злочину тоді він може бути предметом злочину, тобто, коли на суспільну віднощину спрямоване посягання [11, с. 248]. В інших випадках він не перебуває у зв'язку з об'єктом, а тому не може визнаватися предметом. Документ взагалі, це базова теоретична конструкція. Це діловий папір, який підтверджує який небудь факт або право на що небудь, це те, що офіційно засвідчує якусь подію, явище, правочин тощо. Не маючи відношення до злочину, такий документ ніколи не буде його (злочину) предметом. Наприклад, при вчиненні шахрайства за допомогою підробленого документа, або його викрадає з метою заволодіння майном, він може бути знаряддям вчинення злочину. У даному випадку він (документ) є необхідним засобом вчинення злочину. Використання документа як знаряддя або засобу вчинення злочину не впливає на кваліфікацію. Якщо особа за допомогою підробленого документа незаконно одержує якісь соціальні або фінансові переваги, то її дії слід кваліфікувати як заволодіння майном способом шахрайства, і додаткової кваліфікації не потребує, адже вони повністю охоплюються нормою, яка передбачає відповідальність за злочини проти власності.

Якщо на документ була вчинена певна дія (стаття 358 КК України – підrobка документів, штампів...), то у властивостях самого документа виявились певні суспільні відносини, які змінюються вказаним посяганням. Особливі суспільні відносини існують з приводу видачі, оформлення та користування такими документами (господарювання, спадщина, право власності тощо). У даному випадку документ є матеріальним об'єктом, певною стороною суспільної відносини, а значить він є предметом злочину при посяганні на ці суспільні відносини. Це впливає на кваліфікацію, а тому має важливе як практичне, так і теоретичне значення.

У деяких випадках документи можуть бути предметом злочину (фіктивні документи при викраденні, підrobка документів тощо) або знаряддям їх вчинення (контрабанда, шахрайство тощо) або знаряддям їх вчинення (контрабанда, шахрайство тощо). Предмет злочину не є обов'язковою ознакою будь-якого діяння. При вчиненні такого злочину необхідно встановити на який об'єкт кримінально-правової охорони посягала особа. Це стосується хуліганства, бандитизму, розкрадань тощо. Якщо не буде встановлено предмету, на якій було вчинене посягання, тоді надто складно говорити про кваліфікацію дій винних осіб у вчиненні вище названих злочинів.

Багато кримінально-правових норм не мають вказівок на предмет злочину, однак це не змінює ситуації при кваліфікації. Бездіяльність при вчиненні злочину не має безпосереднього предмету а тому в даному випадку він(предмет) є факультативною ознакою. Предмет злочину завжди мається на увазі навіть тоді коли на нього немає вказівки. Узагальнене уявлення про предмет злочину свідчить про те, що кримінально-правова норма є правовою формулою коли виникає потреба у практичному застосуванні кримінально-правової норми і її реалізації. Тоді виникає у даному випадку необхідна точна конкретизація предмету злочину. Коли пред'являється обвинувачення, тоді необхідно вказати предмет злочину(вік, стать, прізвище, найменування, вага, вартість тощо). Без встановлення такої конкретизації буде мати місце об'єктивне ставлення в вину, а значить грубе порушення закону конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Як бачимо, предмет злочину належить до об'єкта злочину, оскільки є сукупністю окремих властивостей і сторін суспільної відносини, а

тому відносити його до об'єктивної сторони не доречно.

Але разом з тим, предмет злочину має відповідний взаємозв'язок (співвідношення) і з об'єктивною стороною. Це відповідна взаємодія у взаємозв'язку з дією. На предмет злочину можливий психічний або фізичний вплив злочинного діяння (жести, погроза, напад, образа, викрадення тощо). Зв'язуючою ланкою між об'єктом і об'єктивною стороною є дія, яка є сутністю і основою зовнішнього прояву таких злочинів. Якщо дію не спрямовано на предмет злочину, тоді немає останнього. Сутність дії полягає в тому, що вона на щось впливає. Для визнання злочину слід встановити взаємодію двох складових: дії і спрямованості на предмет злочину. Цього не можна сказати стосовно так званих безпредметних злочинів. Суб'єкт злочину у багатьох випадках не посягає на матеріальний об'єкт, хоча він це міг зробити, перебуваючи у такому статусі.

Таким чином, предмет злочину знаходиться у взаємозв'язку з об'єктивною стороною злочину. Зміст об'єктивної сторони у багатьох випадках визначають особливості і властивості предмета, оскільки від особливостей предмета залежить характер діяльності суб'єкта злочину.

Вибір способу і знарядь впливу на предмет злочину у більшості випадків визначається саме предметом. Б.С. Никифоров зазначав, що спосіб і знаряддя вчинення злочину визначаються лише властивостями об'єкта злочину. Разом з тим, не всі способи впливу на предмет злочину визначаються злочинними, а лише ті, які загрожують і заподіюють об'єкту істотну шкоду. Наприклад, виготовлення холодної зброї утворює склад злочину (ч. 2 ст. 263 КК), а її зберігання не утворює цього складу злочину. У багатьох випадках ознаками об'єктивної сторони злочину є предмет, зумовлюючи при цьому злочинні наслідки. Якщо, наприклад, йдеться мова про вбивство, то мається на увазі людина а не тварина або якась інша жива істота. Якщо розголошується таємниця, то це відомості або інші носії таємного характеру тощо.

У переважній більшості злочинів зв'язуючою ланкою між об'єктивною ознакою(об'єктом і об'єктивною стороною) є предмет, оскільки результат одночасно належить і самій дії і об'єкту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що предмет злочину відіграє значну роль і займає важливе місце в існуванні таких явищ кримінального права та об'єктивних ознак, як об'єкт і об'єктивна сторона злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пионтковский А.А. Учение о преступление. М., 1961. С. 141–143.
2. Коржанский Н.И. Предмет преступления. Волгоград, 1976, С. 9–10. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Академия МВД СССР, 1980. Кудрявцев В.Н. К вопросу соотношения объекта и предмета преступления. М. 1951. № 8. С. 51–60. А.А. Музыка, Е.В. Кашук. Предмет злочину: Теоретичні основи пізнання. Монографія. Паливода А.В., Київ, 2011. С. 9.
3. Полячек Ф. Состав преступления по чехословацкому уголовному праву. М., 1960. С. 81.
4. Уемов А. И. Вещи, свойства и отношения. М. 1963. С. 67.
5. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ. Юридична думка, 2004. С. 85–86.
6. Никифоров Б.С. Объект преступления, Гос. Изд-во юрид. Лит-ры, 1960. С. 125. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 166.
7. Гельфер М.А. Объект преступления. М. 1960. С. 17.
8. Коржанський Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.
9. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину: К.: Атіка, 2009. 176 с.
10. Б.С. Никифоров. Объект преступления по советскому уголовному праву. М.: 1960. С. 137.

REFERENCES:

1. Pyontkovskiy A.A. Uchenye o prestuplenye. M., 1961, S. 141-143.
2. Korzhanskiy N.Y. Predmet prestupleniya. Volhograd, 1976, S. 9-10. Korzhanskiy N.Y. Obekt y predmet uholovno-pravovoi okhrany. Akademyia MVD SSSR, 1980. Kudriavtsev V.N. K voprosu sootnosheniya obekta y predmeta prestupleniya. M. 1951. № 8. s. 51-60. A.A. Muzyka, Ye.V. Kashchuk. Predmet zlochyynu: Teoretychni osnovy piznannia. Monohrafiia. Palyvoda A.V., Kyiv, 2011, S. 9.
3. Poliachek F. Sostav prestupleniya po chekhoslovatskomu uholovnomu pravu. M., 1960, S. 81.
4. Uemov A. Y. Veshchy, svoistva y otnosheniya. M. 1963, S. 67.
5. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Kyiv. Yurydychna dumka, 2004, S. 85-86.
6. Nykyforov B.S. Obekt prestupleniya, Hos. Yzd-vo yuryd. Lyt-ry, 1960, S. 125. Kudriavtsev V.N. Obshchaia teoriya kvalyfykatsyy prestupleniy. M., 1972, S. 166.
7. Helfer M.A. Obekt prestupleniya. M. 1960., S. 17.
8. Korzhanskiy N.Y. Obekt y predmet uholovno-pravovoi okhrany. M.: Yzd-vo Akad. MVD SSSR, 1980. 248 s.
9. Vorobei P.A. Kryminalno-pravove stavlennia v vynu: K.: Atika, 2009. 176 s.
10. B.S. Nykyforov. Obekt prestupleniya po sovetskomu uholovnomu pravu. M.: 1960, S. 137.